

dr Dagmara Nowacka

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Wydział Nauk Humanistycznych, Instytut Filologii Słowiańskiej
tel. 81 44 54 424
e-mail: dagfryz@kul.pl

Z WPŁYWÓW MIĘDZYJĘZYKOWYCH U OSÓB WIELOJĘZYCZNYCH

STRESZCZENIE

Zmieniająca się w ostatnich latach rzeczywistość społeczno-ekonomiczna i polityczna Europy w znacznej mierze wpłynęła na intensyfikację wymiany m.in. gospodarczej, technologicznej czy naukowej między państwami europejskimi, wśród których jest także i Polska. Nowe możliwości migracyjne społeczeństw w celach zarobkowych i turystycznych oraz nowa polityka językowa pociągnęły za sobą zmiany w językowym modelu współczesnego Europejczyka.

Współczesny Europejczyk to osoba już nie tylko dwujęzyczna, ale biegle władająca kilkoma językami poza ojczystym. Jak pokazują dane statystyczne, osoby monolingwalne należą obecnie na świecie do mniejszości, a zjawisko wielojęzyczności uchodzi dziś za normę.

Polscy uczniowie na I i II etapie edukacyjnym oraz polscy studenci, zgodnie z tendencją kształcenia językowego, również podlegają obowiązkowi nauki języków obcych, wpisując się w językowy model współczesnego Europejczyka.

W umyśle osób dwu-/wielojęzycznych w trakcie nabywania języka docelowego (*target language*) zachodzą interakcje między językami niedocelowymi (*non-target languages*), wpływające na efektywność procesu nabywania języka docelowego.

Artykuł jest próbą klasyfikacji oraz opisu wpływów międzyjęzykowych, zachodzących w umyśle studentów slawistyki KUL – rusycystów z L1 językiem polskim, używających i nabywających nowy lub nowe języki obce (L2 – język rosyjski, L3 – język ukraiński).

Słowa kluczowe: wpływy międzyjęzykowe, akwizycja trzeciego języka, transfer międzyjęzykowy, interferencja, język ukraiński jako L3

SUMMARY

From interlingual influences among multilingual speakers

The recently changing socio-economic and political European reality largely influenced the intensification of economic, technological and scientific exchange between European countries, among which there is also Poland. New migration opportunities of societies for earning and tourism purposes and the new language policy entailed changes in the linguistic model of a contemporary European.

The modern European is a person not only bilingual, but fluent in several languages other than their own. As the statistics show, monolingual people are a minority in today's world, and the phenomenon of multilingualism is widely regarded as the norm. Polish pupils on the first and second stage of education and Polish students, in line with the trend of language education, also have to study foreign languages, becoming part of a linguistic model of a contemporary European.

In the mind of bi- / multilingual speakers in the process of acquiring the target language there occur interactions between non-target languages, affecting the efficiency of the process of acquiring the target language.

The article is an attempt to classify and describe interlingual influences taking place in the mind of the students of Slavic studies at KUL – students of Russian studies with Polish being their native language, using and acquiring a new foreign language or languages (L2 - Russian, L3 – Ukrainian).

Key words: cross-linguistic influence, third language acquisition, interlanguage transfer, interference, Ukrainian language as L3

Nikt nie ma wątpliwości, że biegła znajomość języków obcych stanowi jedno z kluczowych wymagań współczesności. Umiejętność porozumiewania się w różnych językach uznaje się obecnie za kompetencję niezbędną do funkcjonowania, nie tylko na rynku pracy, lecz także w innych sferach życia, gdyż ułatwia dostęp do literatury obcojęzycznej i informacji w mediach zagranicznych, stanowi źródło rozrywki, ułatwia zakupy czy pomaga w podróżowaniu.

Postępujący proces integracji międzynarodowej bez wątpienia ma zdecydowany wpływ na zmianę modelu współczesnego Europejczyka, rozumiejącego potrzebę porozumiewania się językiem innym niż ojczysty. Według badania Eurobarometru, dotyczącego stosunku obywateli UE do wielojęzyczności i nauki języków obcych z czerwca 2012 roku, 98% obywateli UE potwierdza przydatność znajomości języków obcych w różnych dziedzinach życia oraz twierdzi o korzyst-

nym wpływie nauki języków obcych na następne pokolenia. Ponad połowa ankietowanych używa języków obcych w pracy, a 45% uważa, że znajomość języków obcych ułatwia znalezienie lepszej pracy we własnym kraju¹.

Oprócz wielu korzyści, wynikających ze znajomości języków obcych (wzrost atrakcyjności na rynku pracy, komfort podczas podróży zagranicznych, samorealizacja), należy wymienić również nie mniej ważne korzyści natury zdrowotnej.

Badania naukowców z York University w Toronto nie tylko potwierdziły, że języki obce podnoszą sprawność umysłową, ale i wykazały, że u poliglotów demencja występuje około 5 lat później niż wśród osób, które znają wyłącznie język ojczysty². Zatem, utrzymywanie mózgu w stanie aktywności wielojęzycznej pomaga zachować go na długie lata w formie i oddala widmo wielu schorzeń.

Sytuacja językowa Unii Europejskiej oraz innych krajów wielonarodowościowych wpływa na wzrost liczby osób posługujących się nie tylko jednym językiem obcym, ale dwoma, trzema i kolejnymi. Z myślą o ujednoczeniu polityki językowej oraz stworzeniu równych szans rozwoju edukacyjnego dla wszystkich obywateli UE, Komisja Europejska opracowała jednorodne zasady kształcenia językowego³.

Polscy uczniowie i studenci wpisują się w model Europejczyka, doskonale rozumiejąc potrzebę znajomości języków obcych we współczesnym świecie. Najpopularniejszymi językami obcymi w Polsce są: język angielski (podstawowe narzędzie komunikacji na świecie), język niemiecki (język naszych zachodnich sąsiadów oraz najczęściej używany język w Parlamencie Europejskim), język francuski i język hiszpański (czołówka najbardziej przydatnych języków świata), język rosyjski (język krajów byłego ZSRR), język ukraiński (bliskie sąsiedztwo), a ostatnio coraz popularniejszy wśród pracodawców – język czeski. Jednak coraz częściej ze względu na wymogi rynku pracy, zainteresowania kierowane są ku językom mniej popularnym, wręcz oryginalnym, takim jak: język chiński, koreański, japoński, język arabski czy języki skandynawskie a nawet hindi⁴.

Polskie uczelnie oferują wiele kierunków filologicznych, które oprócz języka kierunkowego mają w programach naukę jednego lub kilku języków obcych. Na przykład studenci filologii słowiańskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (KUL), wybierający filologię rosyjską, oprócz języka rosyjskiego

¹ Commission Européenne – COMMUNIQUES DE PRESSE – Communiqué de presse – często zadawane pytania dotyczące wielojęzyczności i nauki języków, [online], http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-703_pl.htm?locale=FR, [dostęp: 28.04.2015].

² U. Szymańska, *Uczmy się języków obcych*, „Przegląd Oświatowy” 2014, nr 19 (499), s. 18.

³ Zob. *Europejski System Opisu Kształcenia Językowego*, CODN, Warszawa 2003.

⁴ Opracowano na podstawie: A. Streczeń, *Językowa oryginalność – to się oplaca*, „Semestr” 2015, nr 174, s. 50; K. Smolik, *Który język obcy będzie najcenniejszy w przyszłości?*, „Semestr” 2015, nr 174, s. 46-47.

(3 lata I stopnia i 2 lata II stopnia) mają w programie naukę drugiego języka wschodniosłowiańskiego – języka ukraińskiego (60 godz. na drugim roku I stopnia) oraz trzeciego języka wschodniosłowiańskiego – języka białoruskiego (opcjonalnie dla studentów, którzy wybrali językoznawcze seminarium magisterskie (30 godz. pierwszy rok II stopnia). Natomiast studenci-ukraińscy, oprócz języka ukraińskiego, podejmują równolegle naukę języka rosyjskiego w wymiarze 60 godzin na pierwszym i drugim roku I stopnia, przy 90 godzinach języka ukraińskiego. Oprócz języków kierunkowych, studenci slawistyki wybierają też inne języki nowożytnie o różnym poziomie biegłości w ramach lektoratu. Najczęściej wybieranymi językami są: język angielski, niemiecki, włoski i hiszpański.

W obliczu zaistniałej sytuacji językowej pojawia się szereg pytań natury badawczej, dotyczących zjawiska przyswajania kolejnych języków obcych oraz procesów mu towarzyszących u osób wielojęzycznych: Co się dzieje w umyśle takiej osoby? Jak sobie radzi z przyswajaniem nowych języków? Czy dochodzi do interakcji między językami? W jakich sytuacjach? Czy są to procesy nieświadome czy raczej kontrolowane?

Na te oraz szereg innych pytań próbują odpowiedzieć badacze, zajmujący się nie tylko procesami przyswajania języków, ale przede wszystkim organizacją tej wiedzy językowej w umyśle wielojęzycznym oraz możliwościami wzajemnego oddziaływania języków w procesach recepcji oraz produkcji.

Prawdopodobnie każda osoba wielojęzyczna zdaje sobie sprawę z tego, że czasem trudno jest zachować stuprocentową kontrolę nad opanowanymi językami – czasem zdarza się, że słowa z innego języka przychodzą na myśl o wiele szybciej od słów z języka konwersacji, a czasem zdarza się takiej osobie nienormalne użycie np. jednostki leksykalnej czy struktury syntaktycznej, co nierzadko prowadzi do zabawnych sytuacji, a jeszcze częściej zakłóca zrozumienie wypowiedzi. Dzieje się tak, gdyż systemy językowe osoby wielojęzycznej magazynowane są w tych samych strukturach pamięciowych i w trakcie użycia języka docelowego następuje aktywacja elementów lub cech języka niedocelowego (języków niedocelowych), czego efekty obserwowalne są w trakcie produkcji oraz recepcji w języku docelowym⁵, często w postaci błędów lub omyłek (form niestandardowych).

Pojęcie wpływów językowych (ang. *cross-linguistic influence*) w literaturze przedmiotu pojawiło się w latach 80. XX wieku w pracy Erica Kellermana i Michaela Sharwooda Smitha⁶ w znaczeniu między innymi transferu (*transfer*), in-

5 Z. Chłopek, *Nabywanie języków trzecich i kolejnych oraz wielojęzyczność. Aspekty psycholingwistyczne (i inne)*, Wrocław 2011, s. 139.

6 Zob. M. Sharwood Smith, E. Kellerman, *Crosslinguistic influence in second language* (wstęp), [w:] *Crosslinguistic Influence in Second Language Acquisition*, E. Kellerman, M. Sharwood Smith (red.), Oxford 1986, s. 1-9.

terferencji (*interference*), pożyczki (*borrowing*), a także m.in. w publikacji Terence'a Odlina⁷. Jednakże dotychczasowe badania opierały się wyłącznie na osobach dwujęzycznych i dotyczyły interakcji zachodzących tylko pomiędzy językiem ojczystym (L1) a językiem obcym (L2). Ze względu na zmieniającą się rzeczywistość współczesna definicja obejmuje szerszy zakres interakcji zachodzących między wieloma językami: wpływy międzyjęzykowe określa się jako zachodzące w umyśle każdego rodzaju oddziaływanie (co najmniej) jednego języka (interjęzyka) na dowolny inny język (interjęzyk)⁸. Zgodnie z definicją, oprócz mnogości języków pozostających w umyśle osoby wielojęzycznej, zakładamy również większą liczbę potencjalnych dróg i kierunków wpływów międzyjęzykowych.

Badania nad wpływami międzyjęzykowymi stawiają sobie za główny cel rozpoznanie, w jaki sposób i w jakich warunkach znajomość innych języków rzutuje na procesy nabywania i używania języka docelowego. Umożliwiają jednocześnie zrozumienie wzajemnych interakcji między wszystkimi językami w umyśle osoby wielojęzycznej, a także czynników te interakcje kształtujących⁹.

Zjawisko wpływów międzyjęzykowych zostanie omówione na podstawie wybranych form niestandardowych, utworzonych przez polskojęzycznych (L1 – język polski) studentów rusycystyki (L2 – język rosyjski) w trakcie produkcji pisemnej i ustnej w ich L3 (lub L3+¹⁰) – języku ukraińskim. Ze względu na wieloaspektowość problematyki uzyskane produkty w języku ukraińskim zostaną poddane wyłącznie próbie klasyfikacji na potrzeby niniejszej publikacji.

Rodzaje odnotowanych i przeanalizowanych operacji międzyjęzykowych¹¹:

1. Przełączenie kodu (ang. *code switch*) – transfer polegający na naprzemiennym użyciu różnych języków. Transfer może dotyczyć zarówno wyrazu, jak i frazy czy całego zdania, natomiast adaptacja względem języka docelowego może dotyczyć zarówno poziomu fonologicznego, jak i składniowego.

*Восени часто падає дождь*¹²

Восени часто падає дожд

L3 дощ L2 дождь

⁷ T. Odlin, *Transfer Language. Cross-linguistic influence in language learning*, Cambridge 1989.

⁸ Z. Chłopek, *Nabywanie języków trzecich ...*, op. cit., s. 141.

⁹ Ibidem, s. 139.

¹⁰ Przy założeniu obecności jeszcze innych języków (interjęzyków).

¹¹ Wymienione rodzaje operacji interlingwalnych zostały usystematyzowane według różnych wzorców klasyfikacyjnych zaproponowanych przez Håkana Ringboma oraz Zofię Chłopek i dostosowane przez autorkę na potrzeby prowadzonych badań. Zob. Z. Chłopek, op. cit., s. 147-150.

¹² Przykłady produktu L3 zapisano czcionką pogrubioną, inne formy błędne pozostawiono bez zmian.

Jednowyrazowy transfer z języka niedocelowego L2 w postaci niezaadaptowanej.

2. Pożyczka *ad hoc* (ang. *nonce borrowing, nonce loan*) – rodzaj zapożyczenia na „potrzeby chwili” ekwiwalentu leksykalnego języka niedocelowego, który został zaadaptowany do języka bazowego na poziomie morfosyntaktycznym i często fonologicznym oraz ortograficznym.

*Вікна спалні батьків виходять на **городский** парк.*

L3 міський (місто) L2 городской (город) L1 miejski (miasto)

Transfer ekwiwalentu leksykalnego z L2 do L3 z adaptacją podyktowany był nieznaną formą odpowiedniej formy L3.

3. Rozszerzenie semantyczne pojedynczych jednostek leksykalnych (ang. *semantic extension*) – operacja polegająca na przeniesieniu semantycznych właściwości niedocelowej jednostki leksykalnej na jednostkę docelową, spowodowanym formalnym podobieństwem ekwiwalentów dwóch języków. Rezultatem jest wyraz istniejący w języku docelowym (o innym znaczeniu).

L3: Академік	L3 гуртожиток	L1 akademik	L2 студенческое общезитие
Язык	мова	język	язык
Диван	килим	dywan	ковер
Вистава	вітрина	wystawa, witryna	витрина

Produkt studentów w ich L3 został utworzony tylko na podstawie formalnego podobieństwa ekwiwalentu w L2, L1, albo w L2 i L1. Posiadając inne znaczenie w języku docelowym spowodował powstanie formy błędnej. Wyraz *академік*, utworzony prawdopodobnie poprzez transfer ekwiwalentu z L1, w języku ukraińskim oznacza ‘członek Akademii Nauk’, a nie ‘dom studencki’, *язык* to ‘narząd artykulacyjny’, *диван* oznacza ‘tapczan’, a *вистава* to oprócz ‘witryny sklepowej’ również ‘sztuka, spektakl’.

4. Złączenia językowe (ang. *language coinages*) – operacja polegająca na transferze formy z adaptacją niedocelowego ekwiwalentu znaczeniowego, którego rezultatem jest nieistniejąca forma w języku docelowym.

L3 (złączenie): **До свіданія** L3 До побачення L2 До свиданія

5. „Falszywi przyjaciele” (ang. *false friends*) – transfer formy z języka niedocelowego bazujący na formalnym podobieństwie, przy założeniu podobieństwa semantycznego.

L3: **Академік** L3 гуртожиток L1 akademik L2 студенческое
общезитие

Я живу в академіку.

L3: **Люстро** L3 дзеркало L1 żyrandol L2 люстра

На стіне в передпокою висить люстро.

6. Transfer morfologiczny (ang. *morfological transfer*) – przeniesienie niedocelowej reguły morfologicznej lub niedocelowego morfemu na produkcję w języku docelowym:

L3: Весною теплее	L3 Весною тепліше	L2 Весной теплее
Я могу	Я можу	Я могу
Спать	Спати	Спать
Наибільшая	Наибільша	Наибольшая
Віддал	Віддав	Отдал

Wszystkie wyżej wymienione produkty w L3 stanowią przykład transferu z L2 na poziomie morfologicznym: *теплее* – transfer przyrostka z L2 w formie przysłówkowej stopnia wyższego; *могу* – transfer z L2 bez wymiany spółgłoskowej w 1 os. l. poj. czasownika czasu teraźniejszego; *спать* – transfer formy bezokolicznika z końcowym *-ть* z L2; *наибільшая* – forma niestandardowa, będąca wynikiem transferu zakończenia przymiotnika dla rodzaju żeńskiego liczby pojedynczej z L2.

7. Transfer ortograficzny (ang. *orthografical transfer*) – użycie niedocelowej reguły ortograficznej lub przeniesienie konkretnych właściwości ortograficznych niedocelowego kognatu (międzyjęzykowy homograf i homofon o tym samym lub zbliżonym znaczeniu):

a. Użycie reguły pisowni dużej i małej litery z języka niedocelowego:

L3 (produkt) **Руський, Руський, Росіянин, Польяк, Польяк,
Украинец**

L3 росіянин, поляк, українець

L2 русский, поляк, украинец

L1 Rosjanin, Polak, Ukrainiec

Użycie niedocelowej reguły z L1 spowodowało powstanie formy niestandardowej w języku docelowym. Niski poziom biegłości języka docelowego (ukraińskiego) wymusił sięgnięcie po reguły z innych języków, obecnych w umyśle studenta. Zastanawia jednak fakt transferu reguły nie z języka bliżej spokrewnionego (L2), nie z języka poprzedniego w kolejności nabywania (L2), zwanego „efektem ostatniego języka”¹³, ale z języka ojczystego (L1).

b. Pisownia znaku miękkiego.

Znak miękkiego jest znakiem graficznym występującym w języku rosyjskim i ukraińskim w celu oznaczenia w piśmie spółgłoski miękkiej¹⁴. Jednakże zasady pisowni w tych dwóch językach pokrewnych nieco się różnią. Powoduje to błędy w transferze. W języku polskim znak miękkiego nie występuje. Przykłady:

– bezokolicznik

L3 (produkt) читать	L2 читать	L3 читати
2 os. l. poj. czas teraźniejszy i przyszły prosty		
L3 (produkt) можешь	L2 можешь	L3 можеш
3 os. l. poj. czas teraźniejszy		
L3 (produkt) просит	L2 просит	L3 просить
3 os. l. mn. czas teraźniejszy		
L3 (produkt) просят	L2 просят	L3 просять

– liczebniki

L3 (produkt) семь, вісімь	L2 семь, восемь	L3 сім, вісім
L3 (produkt) шістьдесят, шістьдесят	L2 шестьдесят	L3 шістьдесят

c. Pisownia apostrofu.

Apostrof jest znakiem graficznym występującym w języku ukraińskim w celu zaznaczenia rozdzielnej wymowy spółgłoski i stojącego za nią dźwięku jotowanego¹⁵. W języku rosyjskim znak ten nie występuje, w niektórych przypadkach odpowiada mu natomiast znak twardy lub miękkiego¹⁶:

L3 (produkt) сім'я	L2 семья	L3 сім'я
L3 (produkt) пью	L2 пью	L3 п'ю

Niski stopień biegłości językowej w L3 powoduje sięgnięcie po analogiczną regułę w L2, co skutkuje produkcją błędnej formy w L3.

¹³ B. Shanon, *Faulty language selection in polyglots*, „Language and Cognitive Processes” 1991, nr 6 (4), s. 348.

¹⁴ *Український правопис*, Є. Мазніченко, Н. Максименко, К. Чайка (red.), Київ 2007, s. 20.

¹⁵ *Ibidem*, s. 9.

¹⁶ H. Dalewska-Greń, *Języki słowiańskie*, Warszawa 1997, s. 593.

8. Transfer fonologiczny i fonetyczny (ang. *phonological and phonetic transfer*) – użycie niedocelowej reguły fonologicznej lub przeniesienie konkretnych właściwości fonetycznych kognatu.

- a. Największą trudność sprawia studentom inna niż w języku niedocelowym artykulacja niektórych dźwięków: miękka wymowa głosek szumiących [ж], [ш], [ч], [дж], które w języku ukraińskim są spółgłoskami twardymi¹⁷.
- b. Wymowa nieakcentowanego [o] jak [a]. Zjawisko „akania” jest cechą charakterystyczną dla języka rosyjskiego¹⁸, w literackim języku ukraińskim nie występuje. W sylabie akcentowanej [o] wymawiamy czysto i wyraźnie, natomiast w sylabie nieakcentowanej wymawiane jest jak [o] oraz [o do u]¹⁹.
- c. Różnice w wymowie niektórych rosyjskich i ukraińskich dźwięków, odpowiadających podobnym lub identycznym literom, występującym w tych dwóch alfabetach:

	L2 e [je]	L3 e [e]
L3 (produkt) яэчня	L2 э [e]	L3 e [je] яэчня
L3 зыма, фільмы, ты	L2 ы [y]	L3 и [y] зима, фільми, ти
L3 сніданок, батькив	L2 и [i]	L3 i [i] сніданок, батьків

- d. Transfer negatywny polegający na błędnej wymowie dźwięku [he], któremu w języku ukraińskim odpowiada litera г. Spowodowany jest graficznym podobieństwem z literą г, występującą w języku rosyjskim, jednak wyrażaną poprzez dźwięk [ge].

L3 (produkt) г [ge]	L2 г [ge]	L3 г [he]
		L3 г [ge]

9. Transfer pragmatyczny (ang. *pragmatic transfer*) – przeniesienie zasad pragmatycznych (charakterystycznych dla danej kultury, słów i zwrotów w konkretnym kontekście aktu komunikacyjnego) języka niedocelowego na język docelowy.

L3 (produkt) На здоров'я!	L2 (На) Здоровье!	L3 Будьмо!
		L1 Na zdrowie!

¹⁷ Сучасна українська мова. Лексика. Фонетика, Ф. Мойсієнко (red.), Київ 2013, s. 253-254.

¹⁸ J. Rieger, *Z dziejów języka rosyjskiego*, Warszawa 1998, s. 35-36.

¹⁹ Сучасна українська мова..., op. cit., s. 259.

L3 **Перший поверх** L2 Второй этаж L3 Другий поверх
L1 Pierwsze piętro

Pierwszy przykład to przeniesienie niedocelowego zwrotu wykorzystywanego przy wznoszeniu toastu, wynikające prawdopodobnie z L2, ewentualnie z braku utrwalonej wiedzy w L2. Transfer następuje z L1, języka najmocniej utrwalonego.

Drugi przykład wskazuje na pewne różnice obyczajowe. Na Ukrainie oraz Rosji liczenie pięter w budynkach nie uwzględnia parteru jako odrębnej jednostki, więc liczenie pięter rozpoczyna się od pierwszej kondygnacji (czyli *de facto* polskiego parteru), wobec czego polskie pierwsze piętro to dla Rosjanina czy Ukrainca piętro drugie. Nieznajomość tej reguły powoduje utworzenie błędnego produktu poprzez transfer np. z L1.

Analizując zaobserwowane u osób wielojęzycznych formy niestandardowe, pojawiające się w wypowiedziach zarówno ustnych, jak i pisemnych, nietrudno nie zgodzić się z opinią Terence'a Odlina, że jedną z kluczowych trudności jest zakwalifikowanie materiału badawczego do odpowiedniej operacji językowej²⁰. Wąska linia graniczna między rozszerzeniem semantycznym a zjawiskiem „fałszywych przyjaciół” wymaga dodatkowych badań, stąd pojawiające się w tych dwóch kategoriach te same przykłady. Trudności w klasyfikacji spowodowane są również między innymi faktem przebiegu wpływów międzyjęzycznych na różnych płaszczyznach językowych. Na przykład opuszczenie znaku miękkiego w 3 os. l. mn. czasu terażniejszego, spowodowane transferem reguły niedocelowej, może być traktowane zarówno jako operacja na poziomie ortograficznym, jak i morfologicznym.

Należy również zwrócić uwagę na fakt braku jednolitej terminologii i klasyfikacji przejawów wpływów międzyjęzycznych u badaczy tematu. Niektórzy uczeni rozróżniają pojęcia „mieszanie kodów” (ang. *code-mixing*), które występuje między zdaniami, i „przełączanie kodów” (ang. *code-switching*), które ma miejsce w obrębie jednego zdania. Jasone Cenoz jednowyrazowe niezaadaptowane przełączenia kodów klasyfikuje natomiast jako pożyczki (ang. *borrowings*)²¹.

Trzeba również pamiętać, że u osób wielojęzycznych zwiększa się liczba języków, między którymi takie operacje mogą zachodzić. Przykłady błędów zaproponowane w niniejszym artykule wskazują na ich asymetrię. Transfer reguł do języka L3 odbywał się zarówno z L2 blisko spokrewnionego języka rosyjskiego, jak i L1 języka polskiego. Badacz, który dysponuje zaledwie produktem wpływów

²⁰ T. Odlin, *Language Transfer: Cross-linguistic Influence in Language Learning*, Cambridge – New York – Melbourne 1989, s. 19.

²¹ Z. Chłopek, op. cit., s. 151.

międzyjęzykowych, aby dokonać dokładnej ich analizy, musi zwrócić się do czynników kształtujących te wpływy.

Na podstawie wymienianych przez różnych badaczy tematu czynników warunkujących wpływy interlingwalne można zaproponować następujące zestawienie²²:

1. **Dystans typologiczny** – stopień pokrewieństwa genetycznego między językami. Wielu badaczy pracujących z osobami wielojęzycznymi twierdzi, że im bliżej spokrewnione są języki, tym jest większe prawdopodobieństwo zaistnienia wpływów między nimi²³, niezależnie od kolejności nabywania poszczególnych języków czy ich statusu (język ojczysty/język obcy). Badania H. Ringboma, przeprowadzone na studentach z L1 fińskim i L2 szwedzkim lub L1 szwedzkim i L2 fińskim i L3 angielskim²⁴ oraz Zofii Chłopek ze studentami z L1 polskim, L2 niemieckim i L3 angielskim, potwierdzają, że źródłem interferencji jest zazwyczaj niedocelowy język obcy lub język ojczysty spokrewniony z językiem docelowym²⁵.

Źródłem błędów interferencyjnych zaobserwowanych u studentów-rusycystów KUL z L1 polskim, L2 rosyjskim i L3 docelowym ukraińskim, oprócz dystansu typologicznego (L2 i L3 wschodniosłowiańska grupa, L1 zachodniosłowiańska grupa, L1, L2 i L3 – języki słowiańskie) należy brać pod uwagę również inne czynniki: poziom biegłości językowej i, być może, poziom aktywacji każdego z języków. Wpływy zachodziły zarówno jako L1→L3 głównie na poziomie leksykalnym oraz L2→L3 na wszystkich poziomach wiedzy językowej.

2. **Poziom biegłości językowej** – potencjalnym źródłem wpływów u rusycystów może być również niski poziom biegłości języka docelowego oraz wysoki poziom biegłości języka niedocelowego, z którego odbywa się transfer wzorców. Zaobserwowano również, że wpływy pod względem jakościowym i ilościowym maleją wraz ze wzrostem biegłości w języku docelowym. W początkowej fazie nauki języka studenci wykorzystywali rosyjski wzorzec wymowy (miękkie szumiące, „akanie”), na późniejszym etapie u niektórych osób można było zaobserwować zjawisko samokontroli, po czym następowała automatyczna korekta i przejście

²² Zobacz prace m.in. Jasone Cenoz, Håkana Ringboma, Jean-Marca Dewaele, Benny'ego Shanona, Björna Hammarberga.

²³ Zob. m.in.: J. Cenoz, *The effects of linguistic distance, L2 status and age on cross-linguistic influence in third language acquisition*, [w:] *Cross-linguistic Influence in Third Language Acquisition: Psycholinguistic Perspectives*, J. Cenoz, B. Hufeisen, U. Jessner (red.), Clevedon 2001, s. 8-20.

²⁴ Zob. H. Ringbom, *Lexical Transfer in L3 Production*, [w:] *Cross-linguistic Influence in Third Language Acquisition: Psycholinguistic Perspectives*, J. Cenoz, B. Hufeisen, U. Jessner (red.), Clevedon 2001, s. 59-68.

²⁵ Z. Chłopek, A. Małgorzewicz, *Niebezpieczne podobieństwa angielsko-niemieckie* (wstęp), Warszawa 2009, s. 3.

na ukraiński wzorzec wymowy (u niektórych zmiana następowała dosyć szybko, u innych transfer był widoczny podczas trwania kursu).

3. Poziom aktywacji każdego z języków – każdy z obecnych w umyśle osoby wielojęzycznej język „walczy” o możliwość transferu do języka docelowego. Zwycięstwo jednego z języków zależy od jego poziomu aktywacji, czyli od tego, jak niedawno, jak intensywnie i jak długo dany język był wykorzystywany.

W ankietach niektórzy studenci napisali, że nazajutrz po intensywnej nauce języka ukraińskiego na zajęciach z języka rosyjskiego nieświadomie przechodzą na twardą wymowę.

4. Sposoby i konteksty nabywania i używania języków – można wyróżnić naturalne (autentyczne) oraz sztuczne (zinstytucjonalizowane) konteksty nabywania języków, które wpływają na procesy przyswajania bądź uczenia się, co z kolei wpływa na wykształcenie się odpowiednio kompetencji językowych i pragmatycznych oraz kontrolowanej wiedzy o języku.

5. Status języków – w zależności od kontekstów nabywania i uczenia się języków można wyróżnić język ojczysty, czyli język przyswojony w okresie wczesnego dzieciństwa w warunkach autentycznej komunikacji, oraz język obcy, nabyty (wyuczony) w okresie późniejszym w warunkach zinstytucjonalizowanych. Status języków pozostających w umyśle osoby wielojęzycznej ma znaczenie w kontekście częstotliwości oraz rodzaju wpływów międzyjęzycznych.

6. Kolejność nabywania języków – kwestia wciąż nierozwiązana, czy wpływom podlegają języki nabywane symultanicznie czy raczej konsekwentnie.

7. Funkcje pełnione przez poszczególne języki – determinowane są przez różnorakie czynniki, np. uwarunkowania społeczne, geopolityczne (status języka w danym kraju), indywidualne (więź emocjonalna, potrzeby komunikacyjne).

Każdy z czynników wchodzi w interakcję z innymi, pełniąc rolę dominującą bądź pomocniczą w transferze wzorców z języka (języków) niedocelowych do języka docelowego. Taki transfer międzyjęzyczny pojawia się w przypadku niedostatecznego opanowania systemu języka docelowego i stanowi swoistą taktykę ratunkową uczącego się. Jest w dużej mierze procesem nieświadomym, odbywającym się w umyśle osoby wielojęzycznej, jednak często wykorzystywany przez uczącego się jako strategia „prób i błędów” może być traktowany jako zjawisko celowe i świadome.

Powyższe uwagi oraz postawione pytania nie przynoszą jednoznacznych odpowiedzi i nie wyczerpują zaproponowanego tu zagadnienia, a są zaledwie wstępem do dalszych badań, wpisując się w nurt psycholingwistycznych zainteresowań wielojęzycznością. Wyniki tych dociekań będą natomiast z pewnością pomocne w usprawnieniu procesu dydaktycznego poprzez dokładniejsze zrozumienie procesów zachodzących w umyśle każdej osoby wielojęzycznej oraz czynników kształtujących te procesy.

Bibliografia

- Cenoz J., *The effects of linguistic distance, L2 status and age on cross-linguistic influence in third language acquisition*, [w:] *Cross-linguistic Influence in Third Language Acquisition: Psycholinguistic Perspectives*, J. Cenoz, B. Hufeisen, U. Jessner (red.), Clevedon 2001.
- Chłopek Z., Małgorzewicz A., *Niebezpieczne podobieństwa angielsko-niemieckie*, Warszawa 2009.
- Chłopek Z., *Nabywanie języków trzecich i kolejnych oraz wielojęzyczność. Aspekty psycholingwistyczne (i inne)*, Wrocław 2011.
- Commission Européenne – COMMUNIQUES DE PRESSE – Communiqué de presse – często zadawane pytania dotyczące wielojęzyczności i nauki języków, [online], http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-703_pl.htm?locale=FR [dostęp: 28.04.2015].
- Dalewska-Greń H., *Języki słowiańskie*, Warszawa 1997.
- Dewaele J.-M., *Activation or Inhibition? The Interaction of L1, L2 and L3 on the Language Mode Continuum*, [w:] *Cross-linguistic Influence in Third Language Acquisition: Psycholinguistic Perspectives*, J. Cenoz, B. Hufeisen, U. Jessner (red.), Clevedon 2001, s. 69-89.
- Europejski System Opisu Kształcenia Językowego*, CODN, Warszawa 2003.
- Hammarberg B., *Roles of L1 and L2 in L3 Production and Acquisition*, [w:] *Cross-linguistic Influence in Third Language Acquisition: Psycholinguistic Perspectives*, J. Cenoz, B. Hufeisen, U. Jessner (red.), Multilingual Matters, Clevedon 2001, s. 21-41.
- Rieger J., *Z dziejów języka rosyjskiego*, Warszawa 1998.
- Ringbom H., *Lexical Transfer in L3 Production*, [w:] *Cross-linguistic Influence in Third Language Acquisition: Psycholinguistic Perspectives*, J. Cenoz, B. Hufeisen, U. Jessner (red.), Clevedon 2001, s. 59-68.
- Shanon B., *Faulty language selection in polyglots*, „Language and Cognitive Processes” 1991, 6 (4), s. 339-350.
- Sharwood Smith M., Kellerman E., *Crosslinguistic influence in second language*, [w:] *Crosslinguistic Influence in Second Language Acquisition*, E. Kellerman, M. Sharwood Smith (red.), Oxford 1986.
- Smolik K., *Który język obcy będzie najcenniejszy w przyszłości?*, „Semestr” 2015, nr 174, s. 46-47.
- Streczeń A., *Językowa oryginalność – to się opłaca*, „Semestr” 2015, nr 174, s. 50.
- Szymańska U., *Uczmy się języków obcych*, „Przegląd Oświatowy” 2014, nr 19 (499), s. 18.
- T. Odlin, *Language Transfer: Cross-linguistic Influence in Language Learning*, Cambridge – New York – Melbourne 1989.
- Сучасна українська мова. Лексикологія. Фонетика*, Ф. Мойсієнко (red.), Київ 2013.
- Український правопис*, Є. Мазніченко, Н. Максименко, К. Чайка (red.), Київ 2007.